

Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика

Пропоноване видання містить теоретичні, законодавчі та практичні матеріали стосовно доказів та доказування у кримінальному провадженні в Україні.

Розглядаються основні правові засади кримінального провадження, основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному процесі, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами провадження, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика.

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

- ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ**
- ВИДИ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**
- ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ**
- ПОРІВНЯННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ СУДОЧИНСТВА**
- ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**
- АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА**

УДК 340.15(477)

Д 63

Під загальною редакцією **Петкова Валерія Петровича**
доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України

Укладачі:

Гудима В.В., Дрофич Ю.В., Іванов І.Є., Козяр Р.Я., Копотун І.М., Макарова Т.П.,
Микитюк М.А., Пасіка С.П., Петков В.П., Скриньковський Р.М., Хилько Л.І., Хмиз М.В., Ховпун О.С.,
Шамрай Б.М.

Д 63 Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика / Під заг. ред. Петкова В. П. — Київ. ВД «Професіонал», 2024. — 406 с.

ISBN 978-611-01-3031-8

Пропоноване видання містить теоретичні, законодавчі та практичні матеріали стосовно доказів та доказування у кримінальному провадженні в Україні.

Розглядаються основні правові засади кримінального провадження, основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному процесі, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами провадження, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика

© Видавничий дім «Професіонал», 2024.

ВСТУП

Доказування є невід'ємною частиною кримінальної процесуальної діяльності, тому доказове право входить до системи норм кримінального процесуального права як важлива її частина. При цьому саме в кримінальному процесі доказування і оцінка доказів кардинальним чином відрізняється від аналогічних правових інституцій в інших провадженнях (адміністративному, господарському, цивільному).

Процес доказування є основою кримінальної процесуальної діяльності. Це пов'язано з тим, що процесуальна діяльність (кримінальне провадження) покликана забезпечити можливість правильного застосування норм матеріального кримінального права (іноді й іншого права – цивільного, трудового, сімейного та інш.), а для цього необхідно встановити фактичні обставини кримінального провадження – визначити, яке вчинено кримінальне правопорушення, за яких обставин, хто винен у вчиненні кримінального правопорушення, кому і яку завдано шкоду та інш. При цьому встановити подібні фактичні обставини кримінального провадження можливо тільки шляхом доказування, тобто шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів.

Кримінально-процесуальна практична діяльність потребує відповідної якісної законодавчої основи, яка у свою чергу повинна мати під собою належну доктринальну базу, яка має, по-перше, надавати наукову оцінку існуючим дефектам у кримінальному процесуальному законодавстві (у тому числі, доказовому праві); по-друге, формулювати пропозиції щодо їх усунення на основі потреб правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів кримінального судочинства.

Саме таким чином формуються компетентності щодо необхідної наукової оцінки кримінального процесуального законодавства, проблем та потреб кримінально-процесуальної діяльності та формулюванню пропозицій щодо усунення дефектів кримінального процесуального законодавства; тлумачення та застосування норм доказового права з врахуванням позицій ЄСПЛ та Верховного Суду.

Видання розраховане перш за все для здобувачів юридичної освіти та їхніх викладачів, практикуючих правників, суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, прокурорів, а також на вдумливу увагу широкого кола зацікавлених читачів.

ДОКАЗОВЕ ПРАВО ЯК ІНСТИТУЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

Доказове право (або теорія доказів) є інститутом процесуального права, що вивчає поняття і зміст доказів і процесу доказування, джерела доказів, застосування науково-технічних засобів у процесі доказування.

Доказове право у практичній площині виступає методологічною основою правозастосовної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатів.

Процесуальні докази (докази в процесуальному праві) являють собою певну інформацію, яка зафіксована матеріальним чином, тобто будь-які фактичні дані (показники, відомості), що отримані у процесуально передбаченому порядку, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення судової справи.

Системою доказів називають сукупність передбачених процесуальним законом засобів доказування (джерел доказів), необхідних для встановлення об'єктивної істини в справі.

Для того, щоб певна інформація (фактичні дані, показники, відомості) **набувала процесуального статусу доказів**, необхідна відповідність її певним критеріям, певним умовам. Такі обов'язкові властивості інформації є власне **властивостями процесуальних доказів**, коли вони є невід'ємною складовою такої інформації. Тобто набір таких властивостей надає інформації якість процесуального доказу, а відсутність хоча б одного позбавляє інформацію доказової цінності. За усталеною традицією права процесуального такими **властивостями вважаються**:

- належність;
- допустимість;
- достовірність;
- достатність (для сукупності зібраних доказів).

Доказування — розумова і практична діяльність компетентних учасників процесуальних відносин, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Метою доказування є встановлення істини у конкретній справі і вирішення спору між сторонами.

Доказування включає в себе **дві невід'ємних складових**. З однієї сторони, це **діяльність суду та інших уповноважених осіб**,

врегульована процесуальним законодавством (процесуальна форма), з іншої — **діяльність пізнавальна (розумова)**, що відповідає законам логіки (інтелектуальна форма).

У структурі доказування незмінно присутні і поєднуються пізнавальні (пошукові та інформаційні процеси), комунікативні (фіксація та забезпечення передачі фактичних даних у часі та просторі), засвідчувальні (закріплення, підтвердження достовірності фактичних даних) та обґрунтовуючі (використання доказів у встановленні істини) елементи.

Що стосується права кримінально-процесуального, то доказування проходить через усі етапи кримінальної процесуальної діяльності, складає основну частину процесуальних обов'язків органів досудового розслідування, а також значну частину судового провадження.

Нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає вагомe місце в кримінальному процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль виконує теорія доказів.

2. МІСЦЕ ДОКАЗОВОГО ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Доказування є невід'ємною частиною кримінальної процесуальної діяльності, тому доказове право входить до системи норм кримінального процесуального права у якості невід'ємної та важливої її частини.

Норми доказового права визначають закономірності процесу пізнання у сфері кримінального судочинства і тому регламентують не тільки порядок, а й зміст цього процесу. При цьому норми доказового права у КПК не виокремлені у самостійний розділ, оскільки доказування здійснюється на різних стадіях процесу і пов'язано з багатьма інститутами процесуального права.

До вказаних норм зазвичай відносять такі, що **встановлюють**:
поняття, мету та предмет доказування;
поняття й систему доказів;
умови належності та допустимості, достовірності й достатності доказів;
принципи оцінки доказів;
особливості проведення окремих слідчих (розшукових) і судових дій щодо доказування, а також особливості збирання та використання окремих видів доказів;
повноваження й обов'язки органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду стосовно доказування;

права й обов'язки щодо участі у доказуванні потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників процесу;

особливості доказування у деяких категоріях кримінальних проваджень.

В основі доказового права є певні засади, тобто основні положення, на яких ґрунтується уся система. Сукупність засад, покладених в основу чинних процесуальних норм, що стосуються доказів, саме й становлять систему теорії доказів. Такими **засадами** є:

об'єктивна, матеріальна істина як мета і результат використання доказів;

внутрішнє переконання слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та стандарти доказування;

презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини.

3. СПІВВІДНОШЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ІСТИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Істина у гносеологічному розумінні може існувати у **двох формах**:

абсолютній – повне та всебічне об'єктивне знання сутності предметів й явищ, яке ніколи не може бути спростованим;

відносній – неповне, приблизне, незавершене об'єктивне знання, вираження його мінливості, поглиблення, уточнення у процесі розвитку практики та пізнання.

Як відомо, **мета кримінального процесуального закону** полягає в тому, щоб створити всі необхідні умови для вирішення суперечностей, які виникають під час розслідування кримінального правопорушення, й отримання об'єктивної істини у конкретній справі.

То яку ж істину можливо встановити у процесі оцінки доказів і доказування в кримінальному провадженні?

Часто висловлюється думка про неможливість абсолютної істини у кримінальному процесі. Тобто шляхом збирання, фіксації, оцінки доказів у формальній процедурі доказування можливо досягнути лише того чи іншого ступеню вірогідності. Інші вчені висловлюють більш оптимістичні твердження і вважають об'єктивну істину у провадженні істиною абсолютною. Поточна практика не підтримує оптимістів. А досягнення абсолютної істини у провадженні може тягнутися нескінченно через обґрунтовані сумніви у фактичному досягненні абсолюту.

Наявність такої можливості передбачена й в КПК, оскільки кримінальне провадження може бути оскаржене і переглянуте у апеляційній та касаційній інстанції. Потенційно і практично може бути змінене. А коли національні засоби захисту вичерпані, то заінтересовані особи можуть звернутися до уповноважених міжнародних установ.

Практика кримінального процесуального права знає багато випадків, коли особи, що були обвинувачені і відбували покарання за скоєння злочину, через багато років були виправдані, навіть бувають випадки посмертного виправдання.

Отже, фактично абсолютна істина є практично недосяжною, оскільки загалом і життєдіяльність (за винятком фізіологічної смерті), і дії, події, що існували, можуть постійно оновлюватися, набувати нових форм, модифікацій, якостей, видозмін тощо. Друга категорія є більш вірогідною завдяки своїй базисній ознаці – варіативності (мінливості). Кожний ступінь пізнання становить відносну істину, тобто істину неповну, яка не висчерпує всього знання про предмет, що вивчається, наближує до абсолютної істини, але не збігається з нею.

Саме тому у праві кримінально-процесуальному можемо говорити швидше не про істину абсолютну, а про істину процесуальну (матеріальну). Тобто істинність певних фактичних даних, які містяться в процесуальних документах, залежить не тільки від їх внутрішнього змісту (всебічність, повнота, об'єктивність висновків і відповідність їх обставинам, що були насправді), а не у останню чергу від процесуальної активності учасників процесу, їх компетентності, заінтересованості у результатах розгляду матеріалів кримінального провадження, фактичного волевиявлення, належного стану здоров'я для вчинення тих чи інших дій, соціального становища чи інших явищ (ефективний механізм у державі реалізації правових приписів, рівень корупції тощо), а саме різних суб'єктивних та об'єктивних чинників.

Враховуючи вищевикладене, можна зрозуміти **концепцію конвенційної істини** в кримінальному процесі. Така концепція передбачає визнання істини по конвенції, угоді. Певні судження вважаються істинними не тому, що вони відповідають дійсності, а тому, що сторони домовилися вважати їх істинними. На цьому побудована процедура досягнення угоди про винуватість між стороною обвинувачення (прокурором) і обвинуваченою особою у кримінальному провадженні.

Існування інституту угоди про визнання вини на законодавчому рівні, визначає, що одним із основних начал кримінального судочинства є не об'єктивна істина, а істина процесуальна, конвенційна. При цьому наявна достатня кількість прикладів визнання судами саме процесуальної істини, а не істини об'єктивної під час розгляду кримінальних справ про реабілітацію. У такій категорії справ суди обмежувалися констатацією відсутності доказів винуватості осіб.

Більш докладно про ці питання у наступних матеріалах цього видання.

ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

Поняття доказів у кримінальному процесі

За приписами ст. 84 КПК України **доказами в кримінальному провадженні** є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Враховуючи, що докази і доказування є основою кримінального провадження, може викликати подив, коли саме поняття доказів в принципі не має однозначного визначення у доктринальному сенсі, а наведене визначення має суто законодавче, поточне значення.

Більш докладний аналіз самого слова «доказ» дає понад 40 визначень його у мовознавчому сенсі. Тобто в мовному розумінні термін «доказ» має багатофункціональний характер і обумовлює свою функцію засобу обґрунтування людської рації її думки в різних практичних ситуаціях, на різних рівнях і в різних сферах суспільного буття.

Якщо не заглядати сиву давнину, а озирнутися в кінець XIX чи у XX століття, то вже існувала доктрина кримінально-процесуального права і теорія доказів, **які розглядалися у таких аспектах:**

1) під доказами розуміли будь-який факт, який переконував суд в існуванні обставини, що являється предметом судового розгляду;

2) доказ розглядали у двох значеннях – як матеріал, за допомогою якого можна зробити висновок про невідоме і як розумовий процес, шляхом якого встановлюється зв'язок шуканої обставини;

3) факти, які з дотриманням встановлених законом правил, подавалися в суд для обґрунтування висновку про вчинення злочину і відповідальності тих, хто його вчинив.

Таким чином докази розглядалися у статичі, їх вважали звичайними, об'єктивно існуючими фактами, нарівні з іншими життєвими і суспільними фактами, або фактичними даними.

Проте поступово визначався науковий підхід, коли доказам надався дуальний характер, коли під доказами розумілися не тільки саме факти (фактичні дані), але й джерела, з яких отримані такі дані.

Поступово цей підхід визначив і таку наукову думку – сутністю доказів не є самі факти як такі, проте нею є інформація, фактичні дані про вказані докази. А джерела доказів вважалися невід'ємною частиною вказаної інформації. Тобто, доказом пропонувалось вважати органічну

едність фактичних даних і їх законних джерел. У даній конструкції доказу залишилися без уваги його логічна й інша складові, спостерігалася перебільшена вага інформаційної компоненти.

Така наукова конструкція була інкорпорована у радянський кримінальний процес, відповідно довгі роки була притаманна українському кримінально-процесуальному праву. Це спричинило таке моделювання поняття доказів, що такі дефініції як то «факт», «інформація» про нього, «знання» про цей факт і саме «доказ» стали абсолютно безпідставно ототожнюватися. При цьому ігнорувалися цілком об'єктивні вимоги закону тотожності формальної логіки.

Насправді це виносило докази зі сфери юридичної в сферу суто інформаційну. Таким чином була спотворена змістовна конструкція доказу, прирівнюючи його формування до чисто технічної дії, коли вже готовий доказ треба було лише вкласти в відповідну нормативну матрицю (ч. 2 ст. 84 КПК).

Отже за межі правової характеристики доказів виводилась активна складова – людська діяльність з її психологією, логікою, здібностями, життєвим та професійним досвідом і іншими особливостями, включаючи можливий професійний та особистий інтерес.

Це позбавляло процес оцінювання доказів **необхідного скепсису**. Того скепсису, що сформулював Ієремія Бентам: «У доказі є щось оманливе; уявляється, що нібито предмет, який так називається, має достатню силу для того, щоб йому довіряли; але під цим словом треба розуміти тільки засіб, який використовується для встановлення істинності факту, засіб, який може виявитись і поганим, і гарним, і повним, і недостатнім».

Нині найбільш повна доктринальна конструкція поняття «доказ» являє собою таке собі **інтегральне явище**, коли будується складна правова схема, яка має системний характер. Найбільш повно її сформулював М.Є. Шумило («Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права»). Його юридична конструкція «склад процесуального доказу» включає одночасно три взаємопов'язані блоки (підсистеми): пізнавальний – інформаційний – нормативний. В такому вигляді конструкція складу доказу являє собою динамічне правове явище, коли доказ не розглядається у застиглому вигляді, а навпаки у його поступовому розкритті під час кримінального провадження. Цей процес починає формуватися на стадії досудового розслідування, а завершується в судовому засіданні за участю сторін процесу, коли щодо доказу робиться остаточний висновок.

Проте наразі це не є основна доктринальна версія щодо поняття доказів у кримінальному процесі, а лише одна із можливих, так би сказати одна із граней феномену доказового права.

Зміст доказів у кримінальному процесі

Зміст доказів – фактичні дані про обставини кримінального правопорушення, які отримані з належних джерел, а їх матеріальною основою є не саме джерело, а штучно створений відповідний процесуальний носій.

При цьому **фактичні дані** – це не факти, а відомості про минулі події, що містяться в інформації про них.

Самі факти є об'єктивною реальністю, що існують не залежно від волі людини. **Пізнання факту** можливе при його безпосередньому сприйнятті чи внаслідок отримання інформації про нього.

Взяти подію скоєного злочину – це завжди подія минулого, яка в момент оцінки доказів і доказування вже не існує. Органи досудового слідства, суд оперують завжди доказами не як фактами, а лише як інформацією, відомостями про такі факти, що мали місце в минулому. При цьому зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій і судового засідання. Наприклад змістом такого доказу, як показання свідка, будуть фактичні дані, які свідок повідомляє на допиті, а формою – саме повідомлення, зроблене свідком на допиті, зафіксоване у протоколі (**зміст** – відомості, **форма** – процесуальний документ).

Джерела доказів в кримінальному процесі

Фактичні дані не можуть існувати самі собою без відповідного джерела та носія. В сучасній кримінально-процесуальній доктрині не має єдиного погляду не тільки на поняття доказів, але й на поняття «джерела доказів».

При цьому, коли одні вчені вважають, що фактичні дані, які містяться в яких-небудь показаннях (свідка, потерпілого тощо), висновках експертів, різних предметах і документах, не можуть існувати окремо від цих джерел, то інші навпаки заперечують таку думку.

Також вчені розрізняють **джерела доказів** і **безпосередні носії фактичних даних**.

Якщо взяти найбільш узагальнене розуміння, то джерелом доказів у кримінальному провадженні слід вважати **суспільно небезпечний вплив правопорушника, поведінка якого виявляється у формі дії або бездіяльності**. Саме така поведінка правопорушника утворює

фактичні дані, що несуть різноманітну інформацію про обставини правопорушення.

Так джерелом фактичних даних часто бувають матеріальні сліди кримінального правопорушення (залишені на місці події предмети, мікрооб'єкти, сліди пальців рук, волосся, залишки речовин тощо), які в ході слідчих (розшукових) дій вилучаються і використовуються у доказуванні. Коли такі об'єкти відповідним чином фіксуються, то завдяки здатності щодо перенесення інформації в просторі та часі, фіксувати її, вони стають також носіями доказової інформації.

Також джерелом фактичних даних можуть бути такі матеріальні об'єкти, які не можуть бути збережені та слугувати засобом збереження інформації про кримінальне правопорушення (тобто вони є джерелом, але не можуть стати носієм інформації). До таких об'єктів можна віднести рани на тілі людини; предмети (речі), що швидко псуються; сліди насильства на трупі; матеріальна обстановка на місці події та інш. Об'єктивно зберегти такі фактичні дані неможливо, проте ту інформацію, яку несе подібне джерело, цілком реально процесуально закріпити, перенести на інші матеріальні носії (виготовлювані зліпки, фотознімки, складені схеми та протоколи). Таким чином збережена інформація може бути використана в доказуванні.

Тобто джерело є тим, що формує інформацію про щось, про певні обставини. У свою чергу носій є тим, що забезпечує відображення, фіксацію і переніс інформації. Таким чином забезпечується єдність змісту і форми доказів, що насправді є поєднанням фактичних даних та їх процесуальних носіїв. Саме процесуальні носії доказової інформації являють обов'язковий атрибут процесу доказування в кримінальному провадженні.

Процесуальна форма доказів в кримінальному процесі

Процесуальна форма доказів по суті своєї є сукупністю вимог, які висуваються до доказової інформації, що відображає ті чи інші фактичні обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Ці вимоги виглядають **таким чином**:

по-перше, інформація має бути одержана із передбаченого законом процесуального джерела;

по-друге, інформація має бути одержана в передбаченому законом порядку.

Виходячи із цих вимог, очевидне, що процесуальна форма доказу повинна забезпечити надійність і якість кримінального процесуального доказування. Кримінальним процесуальним законодавством

передбачені відповідні **порядок формування та збереження** кримінальних процесуальних доказів. При цьому визначена законодавчо послідовність процесуальних дій і прийняття рішень про долучення до матеріалів кримінального провадження фактичних даних надають їм належну процесуальну форму.

Набуття доказами процесуальної форми (формування доказів у провадженні) є діяльністю органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді і суду. Свою завершеність така діяльність набуває у момент, коли отримана інформація закріплюється та/або долучається до матеріалів кримінального провадження в один із передбачених законом способів.

Окрім процесуальної форми докази також можуть перебувати у **формі їх отримання**. Ця форма **забезпечує допустимість доказів**. Також докази можуть перебувати у **формі їх закріплення**. Це забезпечує зберігання доказів та можливість їх подальшого використання.

Ці форми можуть збігатися – наприклад протокол слідчої (розшукової) дії може одночасно бути і одним із видів доказів (документом), і формою збереження цього доказу.

2. ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Загальні питання

Розслідування у кримінальному провадженні може вважатися належним, повним і неупередженим лише в разі залучення всіх отриманих доказів, що дозволяють встановити обставини, які входять до предмета доказування (ст. 91 КПК).

Проте не всі отримані докази можуть використовуватися у кримінальному судочинстві, а лише ті, що відповідають певному юридичному стандарту, тобто мають такі внутрішні властивості, як **належність, допустимість, достовірність, достатність**.

Єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел набуває **процесуального значення доказу в кримінальному провадженні** з моменту визнання її доказом суб'єктом доказування на підставі суб'єктивної впевненості в належності, допустимості та достовірності фактичних даних, що становлять їх зміст.

Допустимість доказів

У практичній площині на початку розслідування у кримінальному провадженні та виявлення і отримання фактичних даних слід до них

відноситися як до припущення з різним ступенем вірогідності. Лише згодом під час провадження і здійснення процесуальних дій з'ясується вірогідне їх значення та робиться висновок щодо їх допустимості саме у цьому провадженні.

Допустимість доказу визначається обставинами його отримання і залучення у кримінальному провадженні.

Умови допустимості доказів у кримінальному провадженні такі:

одержання фактичних даних із належного джерела (наприклад, не можуть бути доказами у кримінальному провадженні фактичні дані, одержані в результаті допиту від особи, яка не могла підлягати допиту як свідок – ч. 2 ст. 69 КПК);

одержання фактичних даних належним суб'єктом (державним органом або особою, яка здійснює кримінальне провадження);

одержання фактичних даних у належному процесуальному порядку (із дотриманням передбаченої законом процедури);

належне оформлення джерела фактичних даних (протокол слідчих (розшукових) дій, протокол судового розгляду).

Допустимість доказів визначається, як правило, під час подання доказу для розгляду. Проте в деяких випадках доказове значення певних фактичних даних може бути виявленим раніше, ніж вони будуть досліджені як докази. Наприклад, спершу має бути доведено, що певний предмет (зброя, комп'ютер, мобільний телефон, автомобіль) безпосередньо застосовувався під час вчинення кримінального правопорушення з метою досягнення певного результату, а далі цей предмет можна буде використовувати як речовий доказ – як вірогідне знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Слід зауважити, що допустимість доказів у кримінальному провадженні напряму пов'язана із такими важливими відносинами, як **дотримання прав і свобод особи**. Вимога допустимості доказу логічно випливає із приписів Конституції України, де ч. 3 ст. 62 якої визначає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Така ж позиція закріплена у ч. 3 ст. 17 КПК, яка визначає презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини як загальні засади кримінального провадження.

У законодавчому сенсі допустимість доказу визначається таким чином, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом (ст. 86 КПК).

Відповідно, для належного визначення допустимості того чи іншого доказу у кримінальному провадженні існують певні **правові критерії**,

які дозволяють здійснювати оцінку доказів на предмет їхньої допустимості.

Загальним таким критерієм є законність у кримінальному провадженні у самому широкому його розумінні. При цьому допустимість доказів залежить від законності всього кримінального провадження. Якщо, наприклад, досудове розслідування розпочалося незаконно, без достатніх на це підстав, то і **всі отримані у ньому докази будуть вважатися недопустимими**.

Проте частіше мається на увазі більш вузька властивість, а саме **законність засобу отримання доказів**. Переважно отримання доказів здійснюється на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення, відповідно на цій стадії можуть бути визнані недопустимими докази, які отримані із порушенням закону.

Порушення законодавчих правил, які регламентують проведення слідчих (розшукових) дій, призводять до виключення доказів, як недопустимих. Допустимість доказу визначається ще й тим, щоб у конкретній ситуації він був обраний відповідно до визначених завдань.

Порушення процесуальних строків, які визначені чинним законодавством. Тобто їх наслідками є недійсність усіх процесуальних рішень, які були прийняті з порушеннями строків досудового розслідування.

Порушення вимог закону судом, прокурором, слідчим у ході кримінального провадження призводить до визнання доказів недопустимими. Процесуальні рішення цих суб'єктів мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими.

Діяльність сторони захисту з збору доказів законодавчо не регламентована. Надані ними відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК речі та копії документів, які отримуються у вільній від процесуальних приписів формі, завідомо не відповідають встановленій процедурі. Проте отримані шляхом витребування довідок, характеристик, пояснень, а також висновків спеціалістів **відповідають критерію допустимості та визнаються доказами**.

Дотримання правил проведення процесуальних дій (досудового розслідування, загальних правил проведення слідчих (розшукових) дій) безпосередньо позначаються на законності отриманих доказів. Переважно це пов'язане із пов'язана із закріпленням та фіксацією результатів слідчої (розшукової) дії.

Порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази,

здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, є підставою для визнання доказу недопустимим.

Наприклад, **фактичні дані, отримані з анонімних листів й інших не передбачених законом джерел**, є недопустимими і не можуть визнаватися доказами. У ч. 2 ст. 87 КПК зазначається, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод, зокрема, **такі діяння**:

здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; – порушення права особи на захист;

отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

порушення права на перехресний допит.

Окрім того, **недопустимими є також докази, що були отримані**:

з показань свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Докази, передбачені у ст. 87 КПК, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Іншим критерієм допустимості доказів у кримінальному судочинстві **вважається надійність їхнього джерела**. Тому показання потерпілого, свідка засновані на слухах, догадках, а також показання свідка, який не може вказати на джерело своєї поінформованості, вважаються недопустимими. В низці випадків закон забороняє використовувати для отримання інформації навіть джерело, яке є відомим і перевіреним. Так, наприклад, не можуть слугувати надійним джерелом доказів показання допитаного в якості свідка адвоката, а також особи, що користується імунітетом свідка (наприклад священика).

Так, згідно з ч. 2 ст. 65 КПК, **не можуть допитуватись як свідки**:

захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у

кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Особи, які наведені у пп. 1–5 ч. 2 ст. 65 КПК, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом цих осіб зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися від дачі показань.

Під час вирішення питання про недопустимість доказів, згідно з ч. 3 ст. 89 КПК, сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне

провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими, які суд повинен належно оцінити перед прийняттям відповідного рішення.

Належність доказів

Відповідно до ст.85 КПК належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Більш спрощено під належністю слід розуміти здатність доказів своїм змістом бути засобом встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Інакше кажучи, коли відомості не мають відношення до кримінального провадження, вони не можуть в ньому бути доказами. В цьому сенсі зміст доказу повинен підтверджувати хоча б одну з трьох видів обставин:

обставини, які входять в предмет доказування (ст.91 КПК);

обставини, які мають значення доказових фактів (тобто використовуються в якості аргументів, логічних посилок для встановлення перших);

обставини, які мають значення допоміжних фактів (зокрема, які стосуються достовірності чи недостовірності, допустимості чи недопустимості отримання інших доказів (наприклад, неналежність понять, які знаходилися під час проведення слідчої (розшукової) дії)).

З питання належності доказів є цікава наукова дилема – чи залишаються належними докази, які стосуються версії, що не знайшла підтвердження. Тут частина вчених стверджує, що коли зв'язок доказу з діянням, яке розслідується, не підтвердиться, то такий доказ втрачає властивість належності й перестає бути доказом. Інші вчені це заперечують, вважаючи, що спростування доказом певної доказової конструкції (наприклад підтвердження алібі) не призводить до ситуації, коли подібний доказ втрачає зв'язок із провадженням.

Сучасна теорія доказів схиляється до останньої думки. На її користь наводять такі аргументи:

докази будуть належними незалежно від того, чи свідчать вони про якусь обставину в позитивній чи негативній формі, інакше з числа доказів потрібно буде виключати майже всі виправдувальні докази, адже вони як правило відкидають певну версію сторони обвинувачення;

такого роду докази можуть мати значення і для непрямого підтвердження версії, яка залишилася, тобто встановлювати якісь доказові факти;

версії, які відпали, є такими лише для даної стадії процесу; вони завжди можуть бути знову перевірені і оцінені у наступних стадіях.

Прямий доказ – такий, що прямо та безпосередньо вказує на ті факти й обставини, що підлягають доказуванню. Це така доказова процедура, коли знання про факти й обставини ґрунтуються на повідомленні осіб, які безпосередньо спостерігали цей факт у дійсності. Наприклад, показання свідка про те, що він особисто бачив нанесення обвинуваченим тілесних ушкоджень потерпілому.

Непрямі докази – це отримані у встановленому законом порядку й досліджені в судовому засіданні відомості про факти й обставини, що передували, супроводжували або виникли внаслідок кримінального правопорушення, які безпосередньо не вказують на його існування чи відсутність, але через перебування в об'єктивних формах зв'язків з іншими фактами й обставинами встановлюють наявність чи відсутність суспільно небезпечного діяння, та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Залежно від форм зв'язків між фактами й обставинами вони підлягають доказуванню.

Прямим слід вважати такий доказ, який прямо встановлює обставини, що підлягають доказуванню, або один із його елементів, указаних у законі. На відміну від прямих доказів, непрямі докази обґрунтовують обставини, які підлягають доказуванню, опосередковано через проміжні факти шляхом послідовних висновків.

Належність відповідає, **з одного боку**, на питання про наявність зв'язку між змістом і фактом, який підлягає встановленню, **з іншого боку** – визначає, наскільки точно встановлено шуканий факт, тобто належний доказ має визначену доказову силу; не належний – її не має.

Практичне значення розкриття змісту поняття належності доказів полягає в тому, що створюється можливість для забезпечення доволі повного та всебічного встановлення обставин і фактів, які мають істотне значення у кримінальному провадженні.

Достовірність доказів

Достовірність доказів – це така їхня властивість, яка означає що їх істинність не викликає сумнівів.

При цьому ця властивість відносно самостійна по відношенню до належності та **допустимості доказів**.

Зміст

ВСТУП.....	3
ДОКАЗОВЕ ПРАВО ЯК ІНСТИТУЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	4
1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	4
2. МІСЦЕ ДОКАЗОВОГО ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	5
3. СПІВВІДНОШЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ІСТИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	6
ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	8
1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	8
2. ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	12
3. КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	22
ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	27
1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	27
2. ЕЛЕМЕНТИ ДОКАЗУВАННЯ.....	28
3. СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	34
4. ПРЕЗУМПЦІЇ, ЗАСАДИ, СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	50
5. ПРЕДМЕТ І МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ.....	69
6. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	74
ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	92
Правова позиція Верховного Суду щодо допустимості доказів.....	92
Правові позиції Верховного Суду щодо допустимості і належності доказів.....	130
Правові позиції Верховного Суду у сенсі доктрини «плодів отруйного дерева» та винятків з цієї доктрини – «неминуче виявлення», «очищена пляма», «нешкідлива помилка», «професійний імунітет»...	176
Правові позиції Верховного Суду щодо стандартів доказування.....	258
Правові позиції Верховного Суду щодо презумпції невинуватості.....	289
Правові позиції Верховного Суду щодо кримінального провадження під час воєнного стану.....	326
РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	401

НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:

- ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ
- ВИДИ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
- ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ
- ПОРІВНЯННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ СУДОЧИНСТВА
- ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
- АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ Видавничий дім «Професіонал»

Підписано до друку 12.01.2024. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 25,35.

ТОВ «Видавничий дім «Професіонал»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1533

Книги, які можуть вас зацікавити

Стандарти досудового розслідування

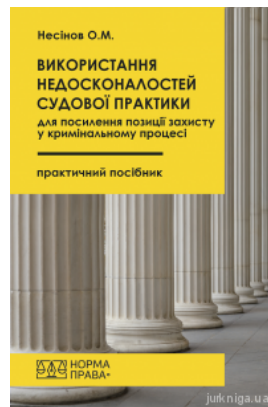
Повідомлення про підозру. Видання друге

Правова позиція захисника у виграних кримінальних процесах. Том 1

Особливі порядки кримінального провадження. Підручник

Використання недосконалостей судової практики для посилення позиції захисту у кримінальному процесі

Документи у кримінальному провадженні (теорія, практика застосування, зразки). Видання третє

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

[Перейти на сайт →](#)